
Вступне слово

Окунісі Сьонсуке

Етнологічне та фольклористичне вивчення японської культури не варто обмежувати фактом її віддаленості від західноєвропейського регіону, оскільки їй також властиві асиміляція, злиття, запозичення надбань інших культур, зокрема західних. Нині процес європеїзації повністю охопив Японію, з'явилися надзвичайні, зовсім відмінні від власне японських, культурні явища й об'єкти. Водночас усесвітньої поширеності набуває масова японська культура – комп'ютерні ігри, комікси (манга), використання елементів японського стилю, які, хоч і не відображають самобутності японської культури і не є витворами окремих митців, усе ж містять її (самобутність) приховано.

Друга половина XIX і XX століття – період розквіту етнології та фольклористики, розвитку неординарних наукових поглядів на європейські, т. зв. цивілізовані, і на нецивілізовані культурні регіони. У давній класичній культурі (її ще називають традиційною) культура «дикого світу» протиставлена світовій цивілізації. Проте витоки цивілізованого світу беруть початок у давній первісній культурі – саме в примітивному суспільстві зародилася культурна еволюція. З поступовим нагромадженням знань європейською наукою одним із об'єктів її пильної уваги стала Східна Азія, де особливо вирізняється своєю культурою Японія. Розміщена в Південно-Східній Азії, вона ввібрала елементи далекої Західної Азії та Індії, має спільність із культурою кочових племен Євразії. Перебуваючи під культурним впливом Китаю, японська культура кардинально відрізняється від китайської.

На японських островах перші племена з'явилися більш ніж 20 тис. років тому. Іноземна культура проникала в Японію завдяки контактам із переселенцями з материка і навіть за відсутності безпосередніх взаємин із її носіями. У світі є чимало прикладів самостійного розвитку культурних надбань, незалежно від місця їх географічного положення, але японські сформувалися в результаті нашарування елементів іноземних культур, що пояснює, чому неможливо виявити суто японський фундамент культури. Її багатство витворене нерозривним поєднанням власного традиційного й іноземного культурного спадку, які інколи важко розмежувати. Наприклад, у XVI ст. «південні варвари», проникнувши в Японію, завезли головний убір «кепі». У XVII ст. країна стала «ізолюваною»; слово «кепі» – болгарського походження (від «сара»), отримало ієрогліфічне позначення карра (合羽) і закріпилося в мові. На сьогодні майже ніхто з японців не знає про його іноземне коріння. Спочатку кепі виготовляли з вовни за первинним зразком. Згодом, після указу сьогунату Едо, що забороняв вести розкішне життя, кепі виготовляли з японського паперу, який натирали тунговим маслом для полегшення згинання. Так виник дешевий, зручний кишеньковий варіант головного убору, незамінного під час подорожей. Нині синтетичне волокно та пластик є зручними матеріалами, з яких виготовляють плащі-дощовики, парасольки. Тому тепер важко визначити, чи є останні прикладами інокультури, чи елементами власної культурної спадщини.

Отже, однією з характерних особливостей японської культури є конвергенція, асиміляція і трансформація, а також перетворення та укорінення чужорідного як власного культурного стандарту.

Досліджуючи традиційні та новітні культурні явища Японії, етнологи і фольклористи не можуть однозначно стверджувати, що в основі цих явищ лежить лише власна етнокультурна спадщина, навіть якщо розглядати розвиток японської культури до другої половини XIX ст., – тобто до початку вестернізації. Так, наприклад, до свята Гіон (свято ліхтарів), що є одним із найпопулярніших японських синтоїстських свят і яке вважають елементом традиційної культури, у м. Кіото в XVI ст. виготовляли прикраси з бельгійського гобелена (tapestry). Фахівці також наполягають, що архітектурний елліністичний стиль мав вплив на одну з найстаріших у світі дерев'яних будівель – храм Хоурюдзі, датований початком VII ст.

Відсутність в японській традиційній культурі значних трансформацій зумовила процес її трансляції в суспільстві в повному обсязі, а не окремими елементами. Саме тому японська етнологія тісно пов'язана з фольклористикою. Японія вміло використовує надбання європейської цивілізації, і не лише в матеріальній сфері, уникаючи при цьому наслідування. Наприклад, сьогодні жодна людина не скаже, що японське машинобудування розвивається шляхом копіювання американського чи німецького зразків. Японія не тільки запозичує, а й сама модернізується, не побоюючись втрати самотності. Незримий зв'язок із традиційною спадщиною не лише зберігається, але й поглиблюється. У цьому й полягає особливість японської культури.

Неабияку роль відіграє і духовний фактор. Тривалий час релігія та ідеологія контролювали життя в Японії, обмежуючи доступ до країни іноземній культурі. У системі суспільних цінностей вестернізованої нації важливим є те, який дух панує в країні. Попри легкість поширення західної культури і наявність значної кількості західного культурного продукту, в Японії і досі постають питання: «А чи справді існував той примітивний світ, який став об'єктом європейських наукових досліджень? Чи можна вважати етнос примітивним за відсутності в його культурі спадщини західної цивілізації?». І навпаки: «Чи відрізняється чимось цивілізований світ від того, що нами сприймається як “дикий”?».

У XXI ст. життя суспільства одночасно контролюють і релігія, і політика. Розглядаючи конкретні приклади, простежуємо ряд паралелей між подіями минулого та сучасності, як-от: за умов незадоволення політикою державного управління чи реформування збройних сил у країні проводять перевибори, які називають «демократичними», «мирними», або ж «законними», що в культурно-історичному контексті є не що інше, як «убивство вождя» (Regicide). Так, часто після виборів оприлюднюють факти про усунення попереднього лідера шляхом убивства або на підставі звинувачень у різних «гріхах», як це було і в далекому минулому.

Японія стала об'єктом досліджень етнологів та фольклористів у XVIII–XIX ст., хоча на той час вона вже не була «диким», первісним суспільством, проте елементи цього суспільства, попри вестернізацію, зберігаються і донині.

Переклад з японської Олесі Старушенко